

De Troon van Potamon

Reizigers en wetenschappers canoniseren de Levant

FRANS R.E. BLOM

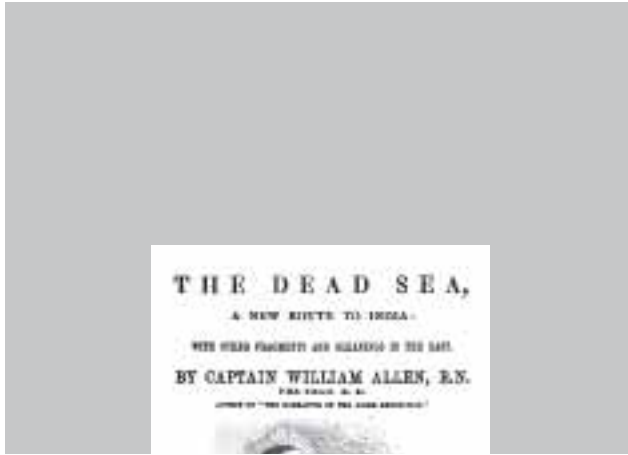
Halverwege de negentiende eeuw, in de tijd dat Brittannia geen zee te hoog ging, kwam in Londen de bestseller *The Dead Sea* op de markt.¹ Het reisboek beschreef een nieuwe weg naar de Oriënt: niet saai per schip om Afrika heen, maar vol avontuur door de Levant en langs de Dode Zee. Om de reis en het verhaal goed voor ogen te stellen, was het boek rijkelijk voorzien van illustraties die talrijke bezienswaardigheden onderweg pakkend in beeld brachten. De blikvanger was opmerkelijk. Op de titelpagina, als het prikkelende zinnenbeeld van deze avonturenreis vol exotisme en antiquiteiten, staat tegen de achtergrond van een mysterieuze poort met een even mysterieuze inheemse jongeman, een oriëntaalse zetel. Het onderschrift meldt dat dit de Troon van Potamon is.

Het marmerstuk afkomstig van het eiland Lesbos in de Egeïsche Zee was rond 1850 een van de grootste iconen van de Levant en had een sterrenstatus vergelijkbaar met die van de Elgin-marbles. Amper twee eeuwen eerder was het echter nog volkomen onbekend. Het was bij toeval uit de aarde tevoorschijn gekomen bij graafwerkzaamheden van Griekse monniken in Mytilene. Die gebruikten de zetel aanvankelijk bij lokale ceremonies en festiviteiten, als de ereplaats voor de aartsbisschop. Maar in de loop der tijd kwam het object in het zoeklicht van Europa, waardoor het na tijden van duisternis en vergetelheid zijn eigen bescheiden renaissance beleefde. Deze bijdrage bestudeert de *Werdegang* van de antiquiteit. Welke factoren, personen, instituten en media zijn verantwoordelijk geweest voor de bliksemcarrière van dit icoon (afb. 1)?

Al is de vondst van het marmerstuk gedaan door de Griekse monniken, aan de wieg van zijn Europese wedergeboorte staat een Nederlander: Gerard Hinlopen uit Hoorn (1644–1691). De jongeman uit het puissante Hollandse regentengeslacht maakte in de jaren 1670–’71 een tot dan toe ongekende *grand tour* die via Spanje en Italië verder oostwaarts voerde tot Constantinopel.² Het grootste deel van het traject door de Levant reisde Hinlopen veilig mee met de Smyrnavloot. Maar voor de verste en boeiendste etappe, van Smyrna (Izmir) naar Constantinopel, zegde hij de Hollandse entou-

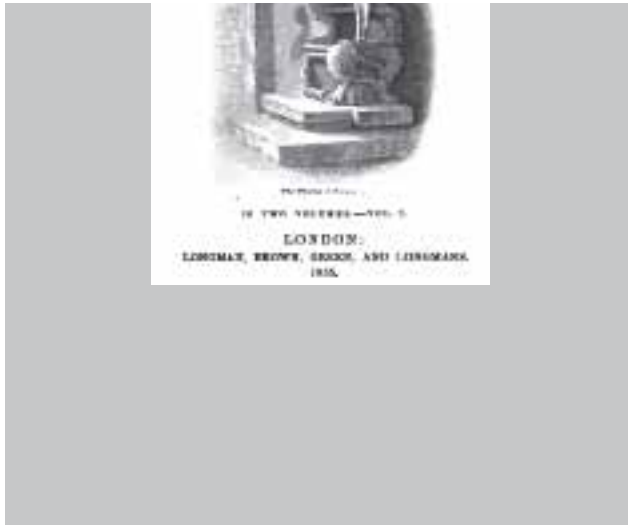
¹ W. Allen, *The Dead Sea, A new Route to India. With other fragments and gleanings in the East*. 2 dln. Londen 1855.

² Voor Gerard Hinlopen en diverse andere telgen uit het geslacht zie L. Kooijmans, *Onder regenten. De elite in een Hollandse stad: Hoorn, 1700-1780*, Amsterdam 1985; D.J. Roorda, 'Een zwakke stee in de Hollandse regentenaristocratie. De Hoornse vroedschap in opspraak 1670-1675', in: *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 16 (1961), p. 89-116; H. Bonke en K. Bossaers, *Heren investeren. De bewindhebbers van de West-Friese Kamers van de VOC*, Haarlem, Hoorn, Enkhuizen 2002; en ook F.R.E. Blom 'Regenten in het nauw. Onrust in Hoorn tijdens het Rampjaar', in: E. van der Doe, P. Moree, D.J. Tang (red.), *De dominee met het stenen hart en andere overzeese briefgeheimen* (Sailing Letters Journaal nr. 1), Zutphen 2008, p. 59-65.

Afb. 1 De Troon van Potamon op de titelpagina van William Allen's *The Dead Sea*, Londen 1855. Ex. New York Public Library, geraadpleegd via Google Books.

te klein

rage vaarwel en hulde zich in Turkse kleding om in een gehuurde bark met een Turkse schipper langs de kust van Klein Azië langzaam omhoog te kruipen richting de metro-pool aan de Bosporus. Het journaal van Hinlopen doet in persoonlijke stijl van dag tot dag verslag van alle wederwaardigheden op reis en is onlangs fraai uitgegeven.³

³ J. Oddens (ed.), *Een vorstelijk voorland. Gerard Hinlopen op reis naar Istanbul (1670-1671)*, Zutphen 2009. Het manuscript bevindt zich in de collectie van de UB Amsterdam onder sign. hs. VIII E 15; *Journaal en aantekeninge gehouden op myn zee- en landtreysse gedaan in den jare van 1670 en 1671 naar Hispangien, Italia, Cicilia, Graecia, etc.*

Levant-toerisme

Doordat Gerard Hinlopen op het laatste stuk autonoom reisde en niet meer afhankelijk was van de vloot, was hij in feite een van de eerste Europese 'toeristen' in de Egeïsche Zee. Lieden die hem vóór gingen en reisverslagen nalieten, waren daar in eerste instantie om een andere reden en reisden doelgericht: de diplomaat Augerius Busbequius voerde er vredesonderhandelingen, Jan Somer was een koopman die noodgedwongen een tijdlang in de Levant verbleef omdat hij er gevangen genomen en tot galeislaaf gemaakt was, en Carel Quina deed Constantinopel aan op zijn pelgrimage naar het Heilige land.⁴ Verder valt er uit andere Europese landen nog een handjevol Levantreizigers te noemen, wier wederwaardigheden en observaties toen in druk waren verschenen: George Sandys, William Lithgow, Thomas Coryate, Pietro della Valla, Henry Blount, Balthasar de Monconys en Jean Thevenot.⁵

Wie hun belevenissen erop naslaat, merkt snel dat reizen in het Osmaanse Rijk geen vrijblijvend toerisme was. Men is er gebonden aan de Europese handelsinfrastructuur. De notities dekken dan ook beperkte delen van de regio en zijn geografisch sterk ingekaderd: de tocht in de Levant gaat recht op het doel af. Dat houdt in dat van het uitgestrekte Egeïsche gebied altijd wel Smyrna en Constantinopel aan bod komen, plus een paar havensteden op de heen- of terugroute, maar dat de grote rest als een *terra incognita* onvermeld blijft. De archipel is dientengevolge in de vroegste toeristische gidsen en reisbeschrijvingen slechts voor *the beaten track* in beeld gebracht (afb. 2).

Het smalle spoor in de Egeïsche Zee dat door de scheepskonvooien in kaart is gebracht te midden van het uitgestrekte en onbekende eilandenrijk, ziet er als volgt uit: vanuit het westen onderlangs Morea (Peloponnesus), langs de oostkust omhoog naar Zea (Kea) vervolgens tussen Andria (Andros) en Negroponte (Euboeia) door, verder oostwaarts naar Scio (Chios), en vandaar door de baai naar Smyrna. Deze karavaanroute over zee is ook de weg van Hinlopen. En zolang hij met het Hollandse handelskonvooi op dat spoor zit, gebeuren er geen verrassende dingen. Zijn observaties betreffen de en-

4 O.G. de Busbecq, *Itinerarium Constantinopolitanum et Amasianum*, Antwerpen 1581; O.G. de Busbecq, *Vier brieven over het gezantschap naar Turkije*, ed. M. Goldsteen en Z. von Martels, Hilversum 1994; J. Somer, *Zee en Landt reyse, gedaen naer de Levante*, Amsterdam 1649 en 1661; C. Quina, *Door het land van de Sultan. Carel Quina's Pelgrimage naar Jeruzalem, 1668-1671*, ed. I. van der Vlis, Zutphen 2005. Alleen Joris van der Does, zoon van de grote Leidse humanist Janus Douza, lijkt er in 1597 op een *grand tour* te zijn vanuit een oudheidkundige belangstelling: *De itinere constantinopolitano Epistola*, Leiden 1599. Zie uitgebreider Joris Oddens in diens inleiding bij Hinlopens reisjournaal in *Een vorstelijk voorland*.

5 G. Sandys, *A relation of a journey begun an: Dom: 1610 Foure bookes. Containing a description of the Turkish Empire, of AEGypt, of the Holy Land, of the remote parts of Italy, and islands adioyning*, London 1632; en in Nederlandse vertaling *Voyagien behelsende een historie van de oorspronckelijcke, ende tegenwoordige standt des Turcksen Rijcks* [etc.], Amsterdam 1653; W. Lithgow, *The totall discourse, of the rare adventures, and painefull peregrinations of long nineteene yeares trauayles from Scotland, to the most famous kingdomes in Europe, Asia, and Affrica*, tweede druk, London 1632; en in Nederlandse vertaling *19 jaarige lant-reyse uyt Schotland, naer de vermaerde Koninckrijcken Europa, Asia ende Africa*, Amsterdam 1652; P. della Valla, *Viaggi, descritti de lui medes, in 54 lettere familiari divise in III parti, cioè turchia, la Persia e l'India*, 2 dln., Rome 1650-1658; en in Nederlandse vertaling *De voortreffelycke reizen van de deurluchtige reiziger Pietro della Välle*, Amsterdam 1664-1666; T. Coryate 'Travels to and observations in Constantinople', in: Samuel Purchas (red.), *Purchas his Pilgrimes*, London 1625; H. Blount, *A voyage into the Levant*, London 1638; B. de Monconys, *Journal des voyages*, 3 dln, Lyon 1665-1666; J. Thevenot, *Relation d'un Voyage fait au Levant*, Paris 1665.

Afb. 2 Beeld uit het jaar 1610 van de Egeïsche Zee, met Lesbos (Metelin), Smyrna en Constantinopel. Uit: G. Sandys, *A relation of a journey begun an: Dom: 1610 Foure bookes. Containing a description of the Turkish Empire, of AEGypt, of the Holy Land, of the remote parts of Italy, and ilands adioyning, Londen 1632.*

kele eilanden waar hij kort van boord mag wanneer er gefoerageerd wordt, of andere plekken die slechts *en passant* vanaf het dek geportretteerd kunnen worden.

Door zijn ligging was het toch omvangrijke eiland Lesbos een blinde vlek voor de zeventiende-eeuwse Europeanen in de Egeïsche Zee. Het lag niet aan de directe routes naar Smyrna of Constantinopel. Je kwam er eigenlijk alleen maar als je onder de kust bleef varen, in een bootje zoals dat van Hinlopen. Grotere schepen op het traject van Smyrna naar Constantinopel hadden geen reden om er te ankeren en voeren op afstand voorbij. Dientengevolge is het eiland in de reisbeschrijvingen vóór Hinlopen amper voor het voetlicht gebracht. Geen enkele andere Nederlander is hem er voorgegaan, en van de internationale reizigers zijn het alleen de Engelsman George Sandys (1610) en de Schot William Lithgow (1632) die het eiland betreden hebben en beschreven. De eerste omdat hij eveneens de moed had om vanuit Smyrna een individuele reis naar Constantinopel te maken, verborgen in het scheepje van een sponzenvisser. En de tweede omdat hij in een kleine sloep zijn toevlucht wilde zoeken in Constantinopel nadat het handelsschip waarop hij meevoer, met bemanning en al door Turkse piraten gekaapt was (afb. 3).

Welk beeld schetsten deze twee vroege beschrijvingen van Lesbos? Georg Sandys is droog en zakelijk. Volgens een strakke organisatie behandelt de humanist de fraaie lig-

16

Lesbos.

LIB. I.

Cum Marte confundet Thyoneus
praeda. *Hor. L. 1. Ode. 17.*

*Will we quaffe freely : nor yet shall
Thyonian Liber with Mars brawle.*

A vertue fained to haue bin giuen it by *Bacchus*. The *Iewes* haue taught them how to helpe the colour (of it selfe but pallid) with berries of *Ebulum*. Sheepe and cattel are here bred and sustained in great plenty : horses, although low of stature, yet strong and couragious. This countrey was first inhabited by the *Pelasgians* vnder the conduct of *Zanthus* the sonne of *Triopus*; after that by *Macarius*: who followed by certaine *Ionians*, and people of fundry nations, here planted himselfe.

Graag in grijswaarden scannen

the daughter of *Macarius*. Of there the Iland was called *Pelasgia*, *Marcaria*, and *Lesbos*. As *Methimna* had a City which retained her name; so had her sister *Mitylen*: which gaue, and doth at this day giue a name to the Iland. Seated on a *peninsula* which regardeth the maine land; strong by nature, and fortified by Art: adorned heretofore with magnificent buildings; and numbred amongst the paradises of the earth, for temperate aire, and delightfull situation.

Laudabant slijcclaram Rhodon aut
Mitylenen,
Aut Ephesium, bimarique Corinthis
maenia. *Hor. L. 1. Ode. 7.*

*Others will praise bright Rhodes, faire Mitylen,
Ephesus, and Corinthe, which two seas confine.*

On either side it enioyeth a hauen: that on the South conuenient for gallies: the other (inclosed with rocks and profound) for ships of good burthen.

A number of celebrated wits haue in their birth made this countrey happy; as *Pittacus*, one of the seuen sages, *Sappho*, and *Alceus*.

Aeolus haibus querentem
Sappho, puellis de popalibus:
Et te ionanem plenius anteo.
Alceae plectro, dura nauis,
Dura fuga: maias, dura belli.
Vtrumque sacro digna silentio
Mirantur vmbrae cicere ———
Hor. L. 1. Ode. 3.

*Sad Sapphon Aeolian strings
Of harder hearted virgins sings.
Alceus in a higher key
On golden lire, ofills at sea,
In flight sustain d; and wars sterne ire,
Th' attentive ghosts do both admire:
Worthy of sacred silence ———*

succeeding *Orpheus* in the excellency of lyricall poesie. Whereupon the fable is grounded, that when cut in pieces by the *Ciconian* women,

—— Caput Hebro, riamque
Excipit (Se mirum) medio dum labi-
tur anhe,
Flebilis nescio quid queritur lyra, fle-
bile lingua
Murmurat exanimis, respondent fle-
bile iupe.
Tanque maris iunctas, saeuem popu-
lare relinquit;
Et Methymniae per iunat litore
Lesbi. *Ouid Met. L. 11.*

*Hebrus had head and harpe. Whilst borne along
The harpe sounds something sadly: the dead tongue
Sighs out sad ditties: the banks sympathize
That bound the riuer, in their sad replies.
Now borne to sea, from countries streame they drine,
And at Methymnian Lesbos shore arrive.*

It is said also that the Nightingales of this countrey sing more sweetly then else-where. On their coine they stamped the figure of *Sappho*. Nor lesse honored they *Alceus*: a bitter inueigher against the rage of tyrants: that then oppressed this countrey.

Afb. 3 *Lesbos in de reisgids van William Lithgow uit 1632: The totall discourse, of the rare aduentures, and painefull peregrinations of long nineteene yeares trauayles from Scotland, to the most famous kingdomes in Europe, Asia, and Affrica, tweede druk, Londen 1632. p. 105.*

ging, de naam, de geschiedenis, de beroemde inwoners en de vruchtbaarheid van het eiland, die zich bewijst in de uitmuntende wijn. De beschrijving is opgezet volgens de topische observatiecategorieën uit de retorische traditie en ook de invulling daarvan is ontleend aan de literaire canon. Veelvuldig maakt Sandys gebruik van klassieke citaten, de meeste afkomstig uit de *Oden* van Horatius, die het eiland op enkele plaatsen in zijn lyriek bezingt. Zo mogelijk nog zuiniger is William Lithgow, die 22 jaar later het eiland beschrijft. Eveneens traditioneel georganiseerd behandelt hij de vroegere en hedendaagse naam van het eiland, de illustere bewoners, de vruchtbaarheid en de geschiedenis. Zodoende is Lesbos in beide beschrijvingen tamelijk flets en obligaart geportretteerd. Geleerdheid in overvloed, maar wie zoekt naar iets fris' van de lever, komt bedrogen uit: niets over de actuele bevolking of het leven van vandaag, geen observator verwickeld in persoonlijke gebeurtenissen, ontmoetingen of ontdekkingen. Wat hebben deze reizigers daar *zelf* gezien? Zijn ze er eigenlijk wel echt geweest? Hun beelden hadden kort gezegd evengoed tot stand gebracht kunnen zijn in de bibliotheek.

Unieke eerste observaties van Lesbos

Gerard Hinlopen uit Hoorn verblijft op Lesbos enkele, naar eigen zeggen, zeer genoeglijke dagen om het eiland te ontdekken. Hij observeert allereerst het zogeheten Kastro, één van de grootste forten in de Egeïsche Zee (afb. 4a en 4b). Het van oorsprong Genuese bouwwerk was zo gezichtsbepalend voor Mytilene dat de stad simpelweg luisterde naar de naam 'Kastro'. Terwijl Sandys en Lithgow in hun beschrijvingen het moderne fort volstrekt over het hoofd zagen, is de jongen uit de Hollandse havenstad onder de indruk, want in een schetsmatige tekening legt hij de perfecte strategische ligging vast. In een eigen vergelijking met Monnikendam geeft hij daarbij het volgende commentaar op het fort: 'leggende op een uyt- en in zee stekende hoochte, aen yeder syde een bequame haven, als ook de stad daar tusschen beyden leggende, doch sonder muren en ontrent van de groote van Monickedam synde, beschermende'.⁶

Zo is Gerard Hinlopen de eerste die in de reisliteratuur van de Levant het fort van Mytilene op Lesbos in beeld brengt, door middel van een beschrijving en een penschets die de gunstige ligging ervan voor ogen stelt. Alleen, als onderdeel van zijn manuscript blijft de unieke observatie voor het grote publiek verborgen. Reisgidsen na hem zullen de lacune snel vullen en representaties van het beroemde kasteel, dat tegenwoordig nog veel van zijn oorspronkelijke uiterlijk heeft behouden, verspreiden in Europa. Een kleine dertig jaar na Hinlopen is het de bekende Nederlandse reiziger Cornelis de Bruyn die de primeur in druk opstrijkt bij de publicatie van zijn *Reizen door de vermaardste deelen van Klein Asia* (1698).

Een soortgelijk ongepubliceerd unicum bevat Hinlopens verslag voor wat betreft de plaatselijke bevolking. De 27-jarige vrijgezelle jongeman legt een uitzonderlijk talent aan de dag voor de observatie van gewone lieden, met name die van de andere kunne.

6 Oddens, *Een vorstelijk voorland*, p. 127 (d.d. 30 november 1670).

Afb. 4a Schets van het kasteel van Mytilene in Gerard Hinloppens Journaal. UB Amsterdam hs. VIII E 15, fol. 159r.

Afb. 4b Huidige aanblik van het kasteel. Bron: Panoramafoto to Google Earth (<http://www.panoramio.com/photos/original/5153022.jpg>).

slechte kwaliteit + te klein

Afb. 5 Eerste gepubliceerde portret van een Griekse vrouw op Lesbos (1718). Uit: Tournefort, *Relation d'un voyage du Levant*, 2 dln, Amsterdam 1718, dl 1, met het commentaar op p. 150: 'Leur habit et leur coiffure sont modestes, mais elles découvrent trop leur gorge' (In hun kleding en haar-dracht zijn ze zedig, al is de hals te zeer ontbloot).

Hij valt als een blok voor Griekse schoonheid. Op de enkele plekken waar hij met de handelsvloot in de haven ligt of even aan wal kan gaan, op Kea bijvoorbeeld, vindt hij de vrouwen 'gelyk ook door gans Griekenland, seer wel gemaakt, vrolyk van wesen, seer nieuwsgierig naar vremdelingen'.⁷ Die nieuwsgierigheid is wederzijds. Want Hinlopen geeft een piekfijn portret van hun haardracht, gezicht, boven- én onderkleding, dat na vijf zinnen verzuchtend afbreekt: 'enfin, geen wonder [dat] een vremdelingh somtyts wel een gunstich oogh op haar laat vallen'.⁸ Vakantieliefde in Griekenland lijkt daarmee van alle tijden, maar ten tijde van Hinlopen golden er omstandigheden die de wederzijdse aantrekking van het vreemde nuanceren. Het Turkse regime over de eilanden eiste immers torenhoge belastingen, in de vorm van geld of goederen en ook in mankracht. Veel inheemse jongemannen werden op de galeien tewerkgesteld als roeiers. Daardoor waren er meer lokale jonge vrouwen dan mannen, en waren buitenlandse passanten voor de uitgeknepen en straatarme bevolking in de Egeïsche Zee bovendien een welkome bron van inkomsten. Op Chios was het Hinlopen al opgevallen dat zelfs getrouwde vrouwen zich naar passanten vrij gedragen, en dat jaloezie ervoor aan de kant wordt ge-

⁷ Oddens, *Een vorstelijk voorland*, p. 113 (d.d. 16 november 1670).

⁸ Oddens, *Een vorstelijk voorland*, p. 113 (d.d. 30 november 1670).

zet: 'de vrouwen vant land en stad zynder seer wellustich; danschen en springen genoegsaam haar dagelyx werk synde, ook niet heel vreemt van een vremdelingh; en schynt de mannen hier in veel delen de jalousye niet eygen te wesen, alsoo sulx wel mogen sien'.⁹

En hoe waren de vrouwen op Lesbos? Op het eiland in de luwte dat niet participeert in internationale handel vermeldt Hinlopen inderdaad geen commerciële liefde zoals op de andere eilanden. Maar wel geeft hij observaties van vrouwen die hem om hun kleding bekoren: 'de vrouwen der Grieken die alhier wonen, gaan met haar boesem open, gelyck by ons de matrosen, hangende in yder syde van t hemd een haarder borsten. T welk vry geryflyk is'.¹⁰ Een schets ontbreekt. Latere reizigers zullen door de liberale dracht gefascineerd blijven. Zelfs zodanig dat het beeld van vrijpostige Griekse vrouwen zich ontwikkelt tot een standaardrubriek in de reisliteratuur van de Levant, waarbij het portret in woorden grif voorzien wordt van begeerlijke beelden (afb. 5).

Antiquiteiten

Naast het grootste fort van de Egeïsche Zee en de gerieflijke klederdracht van de lokale vrouwen had Lesbos uiteraard ook de oudheid te bieden. De antieke faam van het eiland was bekend in Europa, maar niet welke antiquiteiten er nog restten. Want ook op dit gebied putten de voorgaande geleerde beschrijvingen uit de canonieke klassieke literatuur, zonder iets te melden over bezienswaardigheden ter plekke. Dat gebrek aan oudheidkundige observaties is tekenend voor het vroegste Levanttoerisme. De Europese bestudering van antieke resten kende in het Osmaanse Rijk lang niet zo'n grote traditie als in het Avondland en verliep bovendien moeizaam onder het wakend oog van de Turkse overheid. Als een hardnekkig argument in de propagandistische christelijke beeldvorming gold dat de Turken het antieke erfgoed zouden verkwanselen, geen steen op de andere laten staan en zelfs de zuilen van Troje, of wat daarvan restte, afzinken in de nieuwe havenkades van Constantinopel. De stereotypering is vast geworteld in het Europese denken en trekt ook een diep spoor in de reisbeschrijvingen.¹¹

In dit opzicht vormt het verslag van Hinlopen geen uitzondering. Als hij komt te spreken over de antiquiteiten van Lesbos, vermoedt hij dat er voorheen veel meer op het eiland te zien moet zijn geweest wat in de loop der tijden door de Turken zou zijn weggehaald. Hij leest in zijn reisdocumentatie dat sultan Bejasith I aan het eind van de veertiende eeuw zelfs actief beleid gemaakt zou hebben van 'een generale teniet doeninge van alle Griekse rariteyten'. Eigen onderzoek wordt daarbij ook nog bemoeilijkt, want om alleen maar een inscriptie te kopiëren durft Hinlopen amper zijn aantekeningenboekje te voorschijn te halen uit angst te worden aangezien voor een spion. De Turk, zo huilt hij mee met de wolven in het bos, is net als de hond in Esopus' fabel: lig-

⁹ Oddens, *Een vorstelijk voorland* (n. 3), p. 116 (d.d. 18 november 1670).

¹⁰ Oddens, *Een vorstelijk voorland* (n. 3.), p. 127 (d.d. 30 november 1670).

¹¹ D. Vitkus, 'Early Modern Orientalism: Representations of Islam in Sixteenth and Seventeenth Century Europe', in: D.R. Banks en M. Frassetto, *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe: Perception of Other*, New York 1999, p. 35-52.

Afb. 6 Romeins aquaduct bij Moria, voor het eerst in beeld gebracht in R. Pococke, *A description of the East, Londen 1745, dl II part II, Observations on the Islands of the Archipelago, p. 17.*

gend op de voerbak verjaagt hij de hongerige ossen van het hooi, maar eet het zelf niet:

Wy konden onse curieusheyt om meerder inscriptien te zoeken mede niet voldoen, uyt oorsake dat de Turken ons soo nu als dan hadden sien schryven off tekenen; [ze] begonden ons voor spions aantesien, waardoor [we] lichtelyk in ongelegentheyt souden gekomen syn door die jaloersche menschen, die altyt geloven verraden te syn, recht Aesopische honden, die t hoy selver niet kennen eten, en nochtans aan de koeyen benyden. 'k Sech, die selver geen liefhebbers, ja ter contrarie aller outheyt onwetende en verachters syn, en nochtans t anderen benyden, ja beletten.¹²

Desalniettemin 'ontdekt' hij het ook door de antieke dichters al geroemde antieke waterbeheer van Lesbos. Door de vulkanische oorsprong kent het eiland veel thermale baden en waterbronnen. Sommige daarvan waren al in de oudheid in gebruik, en werden in de heuvels al dan niet afgetapt om via een stelsel van aquaducten de steden te voorzien. De meest indrukwekkende stille getuige is het Romeinse aquaduct nabij het huidige dorpje Moria, net buiten Mytilene. Dat reusachtige aquaduct ter lengte van twee voetbalvelden was tot dan toe nooit in de reisliteratuur genoemd. Hinlopen is de eerste die het weer voor ogen stelt. En dat dan meteen op een manier die typerend is voor zijn onderzoekende geest. Hij aanschouwt de waterwerken niet alleen, maar test ze ook uit en ondergaat al badend de therapeutische werking:

Onder d'antiquiteyten van dit eyland, de welke alhier vry veels schynen geweest te syn, doch door de Turken soo nu als dan wegh gedaan, magh men noch rekenen een seer oude aquaducte, off waterleydinge, waar door t water, alhier bysonder goet synde, in de stat werd [wordt] geleyd, als mede noch verscheyde warme waterbaden uyt de natuur, komende t hete water uyt de bergen, t welk gevangen werd [wordt] in een groote vierkante, van wel 30 voet yeder sydige bak, daar t dan met een andre goot we-

¹² Oddens, *Een vorstelijk voorland* (n. 3), p. 128 (d.d. 30 november 1670).

der uyt loopt. Ik gink een maal mijn [mij] neffens andren in dusdanigen bak wasschen en swemmen, synde t water vry warm, waar by my wel bevond.

Nadat zodoende het aquaduct van Moria voor het eerst was gedocumenteerd, is het nog een halve eeuw vergeten gebleven. Het bouwwerk kwam in Europa pas weer tot leven, toen de Britse reiziger Richard Pococke er in 1745 melding van maakte in zijn *Description of the East*. Ter gelegenheid van die primeur in de reisliteratuur werd er meteen een prent bijgevoegd, die het aquaduct in zijn volle omvang toont, inclusief een dwarsdoorsnede. Op de voorgrond is Pococke zelf al schetsend afgebeeld, bij wijze van het keurmerk van de eerste vinder. Vanaf het moment dat erover was gepubliceerd, was de reputatie van de antiquiteit op Lesbos onder Europese reizigers gevestigd. Er is geen latere beschrijving die het aquaduct nog over het hoofd ziet. Hedendaagse gidsen brengen het nog steeds onder de aandacht (afb. 6).

Een witte marbre stoel

Zijn journaal heeft Hinlopen na thuiskomst nog geredigeerd en verder uitgewerkt, maar ondanks alle unieke observaties, primeurs en tekstverzorging is het uiteindelijk niet aan de openbaarheid prijsgegeven. Dat gebeurt echter wel met de allergrootste archeologische ontdekking van zijn reis. Die vondst betreft de troon uit massief wit marmer, rijk bewerkt met ornamentale sculpturen van fabeldieren in de armleuningen en poten, en met een belangwekkende inscriptie aan de voorzijde. De antiquiteit was niet *in situ* maar trof Hinlopen aan bij Griekse monniken, want hij tekent op (afb. 7a en 7b):¹³

Noch vonden in seker Griekx klooster staen een witte marbre stoel, die de monicken uyt d'aarde hadden gegraven, waar voor dees woorden stonden:

ΠΤΑΜΩΝΟΣ
ΤΩΛΕΣΒΟΝΑΚΤΟΣ
ΠΡΟΕΔΡΙΑ

De zetel met de puntgave inscriptie laat Hinlopen niet meer los. Na terugkeer in het vaderland gaat hij met het afschrift meteen naar zijn oude Latijnse school. De rector weet geen betere raad dan mensen in te schakelen die er echt verstand van zouden moeten hebben: de graeci van de Leidse Academie. Johannes Gronovius, hoogleraar Grieks en beheerder van de bibliotheek, krijgt zo de tekst voorgelegd. De geleerde grijsaard stuurt een enthousiast briefje terug naar het schoolhoofd van Hoorn, met als uitleg dat de troon toebehoort heeft aan een zekere Ptamon, zoon van Lesbos, en dat hij president of lid van de stadsraad was: 'inscriptio docet Ptamonem quendam του Λεσβωνακτος, lesbonactis filium, προεδρον, sive praesidem aut prytanem civitatis suae fuisse'. Dat neemt Hinlopen mee in de latere redactie van zijn reisjournaal als hij de inscriptie vertaalt: 'Den stoel des presidents Ptamonos, sone van Lesbosax'.¹⁴

¹³ Oddens, *Een vorstelijk voorland* (n. 3), p. 129

¹⁴ Het citaat en de genoemde briefwisseling zijn bij de latere redactie vermeld in het journaal, zie Oddens, *Een vorstelijk voorland* (n. 3), p. 129

Academische primeur

Maar wie deze Ptamon was, de zoon van Lesbonax, en wat hij moest op deze marmeren voorzitterszetel, blijft vooralsnog in nevelen gehuld. In feite was Gronovius' hulp niet meer dan een letterlijke vertaling van het Grieks in de inscriptie, zonder nadere toelichting. Het onderzoekje van Hinlopen lijkt even definitief de mist in te gaan. Want verdere gedachteswisseling is onmogelijk doordat de hoogleraar nog hetzelfde jaar komt te overlijden.

De zoektocht krijgt een doorstart als de wetenschappelijke nalatenschap van Gronovius, waaronder de inscriptie, in handen komt van diens favoriete leerling, Abraham van Berkel (Leiden 1639–Delft 1686). Met zijn hart verpand aan de Alma Mater, staat deze eeuwige student dan voor de vierde keer ingeschreven aan de Leidse universiteit, om Grieks te studeren bij Gronovius.¹⁵ Onder diens auspiciën is hij al tijden bezig geweest met een groots en gezaghebbend werk, de standaardeditie van Stephanus Byzantinus. De nieuwe editie van de laat-klassieke auteur van het geografische woordenboek van de oudheid wordt toegelicht met een wetenschappelijke commentaar dat werkelijk geen grenzen kent. Van Berkel gaat zo alomvattend te werk dat hij al zijn parate kennis van de oudheid aan deze tekst poogt op te hangen.¹⁶

Ook de kersverse inscriptie uit de nalatenschap van Gronovius weet Van Berkel een plaats te geven in zijn commentaar, al doet het aanknopingspunt in de tekst eerlijk gezegd een beetje gezocht aan. Bij Stephanus Byzantinus' lemma *Hedra* (Zetel) maakt hij een annotatie waarin de inscriptie wordt gepresenteerd. Nodig is die annotatie welbeschouwd niet: Stephanus Byzantinus zelf parafraseert de term als 'raadszetel', wat op zich helder is en geen problemen of vragen bij de lezer oplevert. Niettemin acht Van Berkel een nuancering op zijn plaats: een 'raadszetel' (*hedra*) is, aldus de editeur, niet een 'voorzitterszetel', aangezien daar de term *prohedria* voor bestaat. Nu heeft Van Berkel het podium gecreëerd om voor de dag te komen met de recente vondst op Lesbos. Breedvoerig vermeldt hij het nieuws over de inscriptie die Gerard Hinlopen uit Hoorn ter plekke had overgenomen van de witte marmeren troon (afb. 8):¹⁷

Nam praesidis sella proprio nomine προεδρία dicebatur. Liqueat hoc ex inscriptione nondum edita, quam nuper mihi ornatissimus Gerardus Hinlopen civis Hornanus humanissime communicavit. Qui eam monachis in insula Lesbo, ubi per aliquot dies Constantinopolim iter faciens, commorabatur, acceptam refert, ei ostendentibus sedem ex candido albastrito factam, quam terra adbitam effoderant, in cujus antica inferiore parte, quam sedentes suris tangunt, haec legebatur inscriptio:

15 Een biografie van Abraham van Berkel is te vinden in *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* dl 1 en, toegespitst op zijn vertaalactiviteiten, bij C.W. Schoneveld, *Intertraffic of the mind. Studies in Seventeenth Century Anglo-Dutch Translations with a checklist of books translated from English into Dutch, 1600-1700*, Leiden 1983, p. 130–131.

16 Vrijwel zijn hele wetenschappelijke leven heeft Van Berkel gewerkt aan Stephanus Byzantinus. Dat heeft allereerst geresulteerd in de kritische teksteditie die in 1674 verscheen onder de titel *Genuina Stephani Byzantini de urbis et populis fragmenta* (graece et latine) acc. Hannonis Carthaginensium regis periplus, Leiden 1674. De vele aantekeningen rondom de tekst, waaronder ook de inscriptie van Hinlopen, zijn in 1688 postuum gepubliceerd als: S. Byzantini, *Gentilia per epitomen, antehac de Urbibus*, Leiden 1688. Hiervan verscheen een nieuwe titeluitgave in 1694.

17 Geciteerd naar S. Byzantinus, *De Urbibus et Populis*, ed. A. van Berkel, Leiden 1694, p. 334.

ΠΤΑΜΩΝΟΣ
ΤΩΛΕΣΒΟΝΑΚΤΟΣ
ΠΡΟΕΔΡΙΑ

Want een ‘voorzittersstoel’ had de aparte naam προεδρία. Dat blijkt uit de nog niet gepubliceerde inscriptie die mij onlangs de doorluchtige Gerard Hinlopen uit Hoorn zo vriendelijk was onder ogen te brengen. Hij zegt dat hij er dankzij monniken op het eiland Lesbos aan gekomen is, toen hij daar een paar dagen verbleef op reis naar Constantinopel. Ze toonden hem een troon gemaakt van wit alabaster, die zij uit de aarde hadden opgegraven. Aan de voorzijde onderaan waar je met je kuitte tegenaan zit, viel deze inscriptie te lezen.

Als toelichting bij het begrip *hedra* is de annotatie irrelevant en overtoollig, maar als oudheidkundig *miscellaneum* bezit het nieuwswaarde. Waar het dus feitelijk om gaat, is de wetenschappelijke publicatie en claim van een primeur. Dat gebeurt weliswaar op een gezochte manier en op een vreemd podium, maar dit is nu eenmaal het werk dat Van Berkel onder handen heeft. Hoezeer het in de pragmatiek van de annotatie om de primeur te doen is (en niet om teksttoelichting), blijkt in het fragment uit de pleonastische nadruk van ‘nog niet uitgegeven’ (*nondum edita*) in combinatie met ‘onlangs’ (*nuper*) en de details over de vondstomstandigheden. Verder is de balans in het boek danig verstoord door de onevenredig zware uitbouw van dit geannoteerde lemma; van alle commentaar op de bladzijde is meer dan de helft besteed aan de troon met inscriptie. Ten slotte verbindt Van Berkel meteen zijn naam als editor aan de inscriptie door het plaatsen van een conjectuur. Het gaat volgens hem niet om de stoel van een zekere Pta-mon, maar – met steun van Strabo (bk. 13) en de *Suida* (onder het lemma ‘Lesbonax’) – om die van niemand minder dan Potamon.

Dat is een belangrijke schakel in het proces van betekenisverwerving. De zetel blijkt dankzij de inscriptie te kunnen worden gekoppeld aan een groot persoon uit de oudheid, die in antieke teksten altijd is blijven voortleven. Potamon, de zoon van de filosoof Lesbonax, is namelijk de politicus en redenaar die als afgevaardigde van Lesbos lange tijd in Rome aan het keizerlijk hof heeft verbleven om een geprivilegieerde status voor het eiland te bepleiten. Verder melden de antieke teksten dat hij uitgroeide tot één van Tiberius’ grote favorieten; al wie hem geweld aandeed, zou met de keizer in eigen persoon van doen krijgen. Van Berkel is er aldus met zijn academische primeur verantwoordelijk voor dat onder Europese geleerden het bestaan van de marmeren troon op Lesbos bekend is geworden, en slaagt er bovendien in om dankzij de inscriptie de antiquiteit te identificeren en te verrijken met teksten uit de oudheid. De conjectuur omtrent de naam van de bezitter en de daaraan gerelateerde koppeling met de antieke geschiedenis geven het marmerstuk bijzondere glans.

Voor Gerard Hinlopen zelf betekent de nieuwe informatie bij de inscriptie natuurlijk ook niet weinig. Na Van Berkels publicatie neemt hij zijn reisjournaal weer onder handen. Nauwkeurig en met gepaste trots heeft hij de gehele annotatie erin gekopieerd, inclusief de vermelding van zichzelf als de vinder bij de monniken op Lesbos, vervolgens met de uitleg van de inscriptie en eindigend met de uitweiding over de persoon van Potamon. Zo wordt de grote lap tekst die bij Van Berkel wat geforceerd in de annotatie was gebracht, op een zinnige plek binnengebracht in het journaal. Alleen het laat-

ste stukje uit Van Berkels annotatie neemt Hinlopen niet over. Die paar zinnen bevatten namelijk de beargumentering van de conjectuur en forse tekstkritiek bij de inscriptie zoals meegebracht uit de Levant: het ontbreken van de o-mikron in de naam achtte Van Berkel verdacht (al wilde hij het met enige parallellen billijken), maar de genitief TΩ aan het begin van de tweede regel kon echt niet en moest in goed Grieks met aan zekerheid grenzende waarschijnlijk TOY zijn. Verantwoordelijk voor de fout was, volgens Van Berkel, de antieke steenhouwer, of 'wellicht de kopiist'. Wie ook zijn journaal ooit onder ogen zou krijgen, Hinlopen had er geen behoefte aan om met deze afsluiting zijn naam en verdiensten in twijfel te trekken.

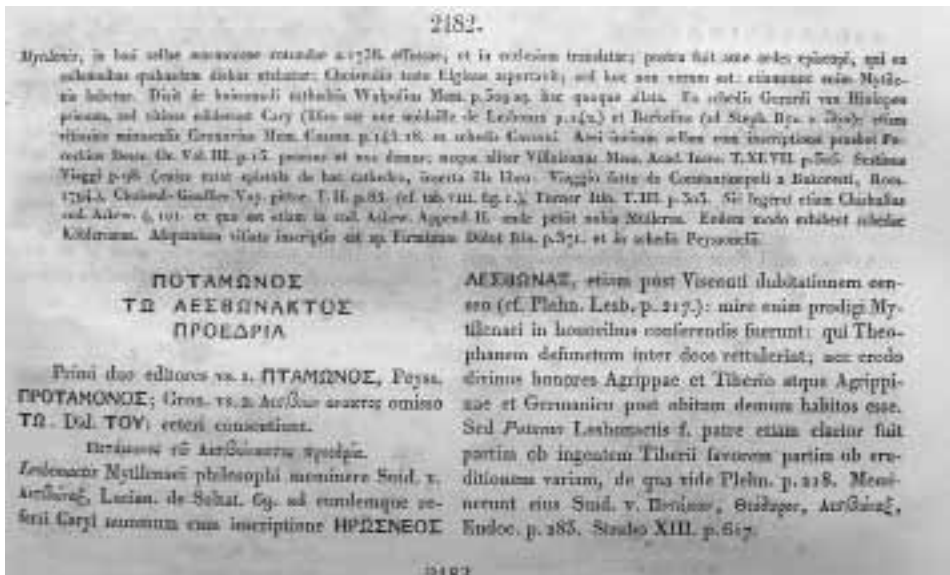
Epigrafische canonisering

De primeur in Van Berkels publicatie blijft niet onopgemerkt en raakt in Europa allereerst verspreid door oudheidkundige studies. In 1744 verschijnt de inscriptie voor de tweede maal in druk, nu in een verhandeling over Lesbos, de vader van Potamon, door de gezaghebbende Franse oudheidkundige Félix Cary.¹⁸ De beschrijving van de troon, de identificatie en de verrijking met de antieke teksten worden integraal overgenomen uit de commentaar van Van Berkel, en opnieuw worden er twijfels geuit over de juiste lezing van de inscriptie, en dientengevolge over de capaciteiten van de kopiist. Cary, die kort hierop lid wordt van de Franse *Académie des Inscriptions*, zorgt ervoor dat de inscriptie gecanoniseerd wordt in de epigrafische standaardwerken. Onder het aegis van de Berlijnse Academie neemt August Böckh de tekst een ruime eeuw na Hinlopen op in het gezaghebbende *Corpus Inscriptionum Graecarum* (afb. 9). Daar staat de tekst in de sectie 'Lesbos', onder nummer 2182. Nog steeds wordt Gerard Hinlopen erbij vermeld als degene die de inscriptie in zijn journaal naar Europa bracht. Ook staat Van Berkel genoemd, als bezorger van de *editio princeps*.

De ironie der geschiedenis wil dat Van Berkel nu zelf de kous op de kop krijgt: de editeur zou broddelwerk hebben geleverd bij zijn primeur (*primum, sed vitiose*). Hij had immers Hinlopens lezing van Ptamon (zonder o-mikron) met ongeldige parallellen verdedigd en als leestekst afgedrukt, terwijl latere reizigers naar Lesbos inmiddels bevestigden dat de inscriptie 'Potamon' las. En omgekeerd werd voor het tweede geval (het lidwoord TΩ in plaats van TOY) Hinlopens afschrift juist erkend als dialectische variant, waar Van Berkel de kopiist beticht had van slecht Grieks en tekstbederf. (Hoe terecht, dus, dat Hinlopen die paar zinnen tekstkritiek van Van Berkel niet in zijn journaal had overgenomen!) De oudheidkundige vakbeoefening heeft nadien onveranderd de kritische lezing van Böckh aangehouden.

Met de eerste vinder en diens editeur heeft de epigrafische traditie gebroken in de twintigste eeuw. De opvolger van Böckh, Von Wilamowitz' standaardwerk *Inscriptiones Graecae* uit 1939, geeft bij de behandeling van de inscriptie de namen van Hinlopen en

¹⁸ F. Cary, *Dissertations sur la fondation de la ville de Marseille, sur l'histoire des rois du Bosphore Cimmérien, et sur Lesbos philosophe de Mytilène*, Paris 1744.

Afb. 9 De Potamon-inscriptie als no. 2182 gecanoniseerd in August Böckhs standaardwerk Corpus Inscriptionum Graecarum, Berlijn 1828, dl 2, sect. Iv.

Van Berkel aan de vergetelheid prijs.¹⁹ En dat is niet meer goed gekomen in de meest recente standaardreeks *Supplementa Epigraphica Graeca* door onder meer de Nederlandse geleerde Harry Pleket.²⁰

Bezienswaardigheid

En wat is er na Hinlopens bezoek en Van Berkels daaruit voortgekomen primeur op Lesbos zelf gebeurd? Liep de toeristische belangstelling gelijk op met de oudheidkundige aandacht? En in hoeverre speelt de Troon van Potamon daarbij een rol? De Griekse broeders in het klooster kregen in ieder geval de smaak van het toerisme te pakken. Was Hinlopen de eerste die, in zijn eigen woorden, 'een' stoel met een inscriptie te zien kreeg, in de jaren erna ontstaat er rond de geïdentificeerde antiquiteit langzaamaan een *must see*-toerisme. Een groeiend aantal reizigers incorporeert Lesbos in de Levant-reis, en wanneer er even tijd is om in Mytilene aan wal te gaan, wordt men door de lokale bevolking steevast doorverwezen naar 'de' troon. Cornelis de Bruyn kwam in 1680, tien jaar na Hinlopen, nog slechts om te schuilen in de haven van Mytilene. Hij bleef aan boord en zijn *Reizen door de vermaardste deelen van Klein Asia* geeft dan ook enkel een beknopte observatie van de havenstad vanaf het dek van het schip, aangekleed met de

¹⁹ *Inscriptiones Graecae*, ed. U. von Wilamowitz-Moellendorff, dl Xii-2, no. 272. Ook te vinden op het internet: <http://epigraphy.packhum.org/inscriptions/main>

²⁰ *Supplementum Epigraphicum Graecum* xli, no. 674, ed. H. W. Pleket en R. S. Stroud, Leiden 1991.

eerste gedrukte prent van het Kastro. Maar bij de volgende Nederlandse beschrijving is het wel raak. Als in 1720 Johannes Aegidius van Egmond van der Nyenburg op Lesbos van boord gaat, blijkt de antiquiteit niet meer te missen. Hij is verplaatst en heeft een prominente plek gekregen bij de ingang van de episcopale hoofdkerk in Mytilene:²¹

Wij gingen intusschen hier ook de Grieksche Kerk zien. Eer wy binnen de Kerk traden, kreeg ik een Marmere Stoel in het oog, bijna de gedaante van een Zetel hebbende. Aan het einde van de twee armen daar men op rust waren twee Arends-koppen, doch beschadigt. Men zeide my dat de stoel eertyds door een Prins van Metelino zou zyn gebruikt.

Deze beschrijving toont een vroege fase van de toeristische canonisering. De Troon van Potamon is al bij de episcopale kerk gepositioneerd als een blikvanger. En waar Gerard Hinlopen nog volledig in het duister tastte over de inscriptie en de erin genoemde persoon, blijkt er nu rudimentaire informatie bij te worden geleverd, die het toeristisch belang vergroot. Hij zou immers door 'een prins van Metellino' gebruikt zijn geweest, dat is in gewone-mensentaal de magistraatstitel van Potamon. Maar aan de andere kant toont de beschrijving een teken van verrassing en van verbazing bij de ontmoeting met de troon; de reiziger was er nog niet naar op zoek. Dat kon ook niet, aangezien tot nu toe geen enkele reisgids de Troon voor het voetlicht heeft gebracht.

De doorbraak in de reisliteratuur komt bij de Engelsman Richard Pococke, die in de jaren rond 1740 de Egeïsche Zee intensief bereist en ook Lesbos aandoet. Zijn gezaghebbende *A description of the East* (Londen, 1744) vermeldt de antiquiteit, al ontbeert de beschrijving enige identificatie of koppeling met de antieke bronnen. In dit opzicht vertoont Pococke nog een sterke overeenkomst met die van de Hollandse pioniers: 'at the entrance to the palace of the bishop, there is a very curious antient chair cut out of one block of white marble' (p. 15).²² De impuls hier ligt evenwel in het beeldmateriaal. Voor het eerst is de zetel zichtbaar gemaakt in Europa. Paginagroot wordt hij afgebeeld, als opening en eyecatcher bij het hoofdstuk *The Island of Mytilene, antient Lesbos*.²³ Ten voeten uit, van voren en van opzij, is de *curiosity* in beeld gebracht, met de rijke sculpturen van griffioenen bij de armleuningen, kronkelende slangen daaronder, en leeuwen als de poten (afb. 10).

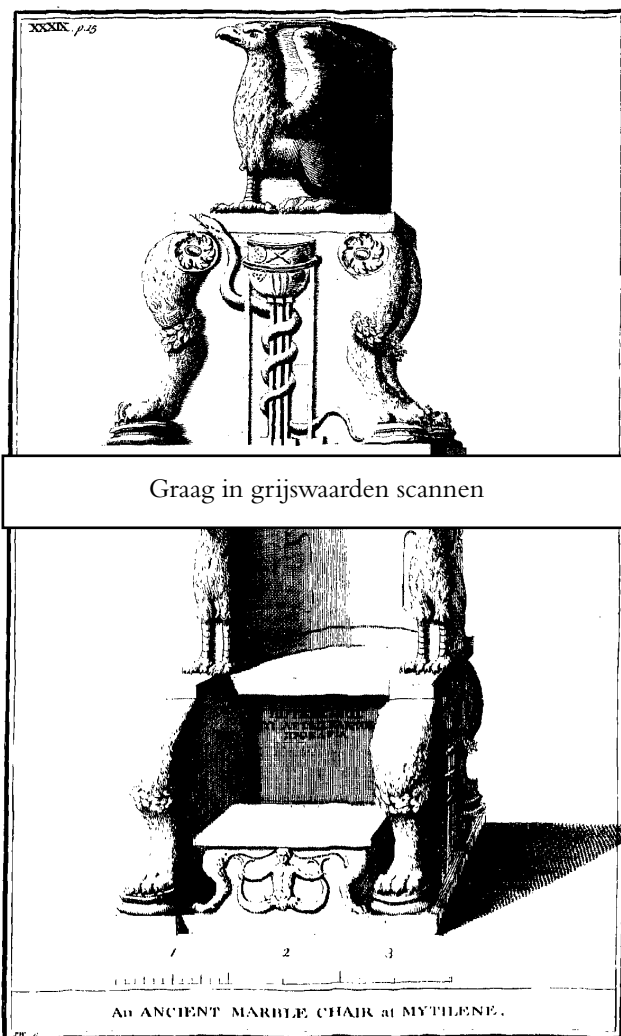
Nu de antiquiteit als de grote bezienswaardigheid van het eiland is gelanceerd in de reisliteratuur, loopt geen reiziger op Lesbos er nog onverwachts tegenaan; men gaat er doelgericht op af. Het klooster voorziet in betere toeristische infrastructuur door onderdak aan de toeristen te bieden. Een reiziger in 1793 neemt de inscriptie over van de stoel 'at the Greek convent where we slept' (G.A. Olivier, *Travels in the Ottoman Empire*). Ook blijkt uit dit toeristische verslag dat de koppeling tussen het object en de wetenschappelijke informatie tot stand is gebracht: de beschrijving weidt een halve pagina

21 *Reizen door een gedeelte van Europa, Klein Asien, verscheide Eilanden van de Archipel* [etc.] gedaan door Johan Aegidius Egmond van der Nyenburg en Johannes Wilhelmus Heyman. Alles uit beider nagelaten Schriften opgemaakt, briefs-gewijze zamengesteld door Johannes Wilhelmus Heyman, 2 dln, Leiden 1758, dl 1, p. 162-3.

22 R. Pococke, *A description of the East and some other countries*, 2 dln, Londen 1745. Hiervan dl 2, part 2 (*Observations on the Islands of the Archipelago*), p. 15.

23 Pococke, *A description of the East*, p. 15 e.v.

Afb. 10 Eerste afbeelding van de Troon, als opening van hoofdstuk 4, 'The Island of Mytilene' in R. Pococke, *A description of the East, dl 2, part 2* (Observations on the Islands of the Archipelago), London 1745, p. 15.

uit over de retorische en diplomatieke verdiensten van Potamon en over diens favorietenstatus bij keizer Tiberius, zoals Van Berkel dat een eeuw eerder voor de oudheidkundigen had gedaan.

Ook over de herkomst gaan nu verhalen de ronde doen. De beroemde Engelse reiziger William Turner krijgt in 1816 te horen dat de stoel zou zijn gevonden bij graafwerkzaamheden voor de bouw van de Griekse episcopale kerk: 'it was found in digging the foundations of the Metropolis, which was built a hundred and eight years ago'.²⁴ Een creatieve vondst en een slim plan van de Griekse geestelijken om zich het

²⁴ W. Turner, *Journal of a Tour in the Levant*, 3 dln, Londen 1820, dl 3, p. 302.

monument op deze manier toe te eigenen. Maar het waarheidsgehalte is twijfelachtig, aangezien Hinlopen al veel eerder dan 'hundred and eight years ago' de stoel had gezien. Een correctie op dat beeld wordt aangebracht in het midden van de eeuw als Franse en Engelse kenners gelijktijdig met grote stelligheid beweren dat er een theater in Mytilene moet zijn geweest, waarin deze pronkzetel op de eerste rij heeft gestaan.²⁵ Dat theater bleef overigens nog lange tijd onvindbaar, tot het halverwege de twintigste eeuw is blootgelegd.

Onbetaalbaar Icoon

Rond 1850, ruim anderhalve eeuw na Hinlopen, is het proces van de toeristische canonisering tot een absoluut hoogtepunt gekomen. Op een postmoderne manier willen reizigers zichzelf in een toeristische kettinggang zien voortbewegen en noteren zij op Lesbos oog in oog te zijn gekomen met 'the celebrated chair with the inscription'.²⁶ De stoel staat met stip bovenaan de lijst van bezienswaardigheden op het eiland, en de manier waarop er in de reisbeschrijvingen over gesproken wordt, heeft veel weg van wat in het hedendaagse toerisme 'been there done that' heet. Zoals toeristen tegenwoordig het Parthenon komen zien en toch maar weer een foto schieten van het overbekende icoon, zo gaat het dan ook met de Troon van Potamon. Al is de inscriptie net zo wijd en zijd bekend als de troon zelf, toch kopieert elke reiziger de Potamon-tekst als eervol bewijs van zijn verblijf. De Franse gids *Isles de la Grece* (1853) van Louis de la Croix geeft een afschrift van de inscriptie met de aanbeveling 'citée par tous les voyageurs'. In een andere Franse beschrijving uit 1856 wordt de faam eveneens benadrukt met 'copiée par tous les voyageurs'.²⁷

In het kielzog van de oudheidkundigen en de toenemende vooral Engelse en Franse Levant-toeristen in de negentiende eeuw heeft de inmiddels fameuze stoel wel het meest aan concrete waarde gewonnen (en dus ook aan bezienswaardigheid) door toedoen van een derde belangrijk circuit: dat van de grote collectioneers. Eind achttiende eeuw deed de Franse ambassadeur in Constantinopel, Marie-Gabriel Choiseul-Gouffier, verwoede pogingen om de Troon van Potamon mee te krijgen en te verhandelen in Parijs. Hij was daarbij in de slag met Lord Elgin, die hem op diverse fronten afroefde. De Fransman deed de eerste poging, maar moest onverrichter zake terugkeren: 'J'ay vu ce monument devant la porte de l'évêque, qui s'y plaçait en certains jours de fêtes, et l'avait ainsi consacré à la religion; cette destination a contrarié toutes les tentatives que j'ai faites pour l'acquérir'.²⁸ Teleurgesteld noteert hij vervolgens dat Lord Elgin wel 'plus heureux' zal zijn geweest. Maar zelfs de Brit die de Parthenonsculpturen wist los

25 Ch.Th. Newton, *Travels and Discoveries in the Levant*, 2 dln, Londen 1865, dl 1, p. 66; en E. Boutan, 'Mémoire sur Lesbos', in: *Archives des missions scientifiques et littéraires*, tome V, Paris 1856, p. 284.

26 F. Arundell, *Discoveries in Asia Minor*, 2 dln, Londen 1834, dl 2, p. 331; en ook Newton, *Travels and Discoveries in the Levant*, p. 66.

27 Boutan, 'Mémoire sur Lesbos', p. 284

28 M. Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque dans l'Empire Ottoman* [etc.], tweede druk, Parijs 1842, dl 2, p. 144.

Afb. 11 Troon van Potamon, in het Archeologisch Museum van Mytilene (foto auteur).

te krijgen, kreeg de Troon van Potamon niet mee naar London. De Griekse aartsbischof mocht er dan misschien op feestdagen graag op plaatsnemen, het voornaamste was dat het bezoek en de stevige biedingen van deze grote collectioneers de eilanders bevestigden in de waarde van hun icoon. De zetel bleef staan waar hij stond en voor wie hem met eigen ogen wilde zien, zat er niets anders op dan de avontuurlijke reis naar de Levant te ondernemen.

Daar in Mytilene staat de Troon van Potamon nog altijd, zij het minder pontificaal en behoorlijk gedevalueerd. Hij beleeft de nadagen van zijn Renaissance in de schaduw van het bijgebouw van het lokale archeologische museum. Er zijn talloze factoren verantwoordelijk voor de ontwaarding van het monument in de afgelopen eeuw. Maar die beschouwing valt buiten het bestek van dit artikel. Dat is er juist op gericht geweest om de opbouw van de iconische status van de antiquiteit te analyseren. De rode draad daarbij blijken de diverse media die het object voor het voetlicht brengen. Een unieke

aantekening in het reisjournaal van de avonturier Gerard Hinlopen wekt de antiquiteit zacht tot leven. De geestdrift en kennis van Van Berkel geeft de vondst identiteit als de Troon van Potamon en is verantwoordelijk voor de wederzijdse bevruchting van de antiquiteit en de bestaande literaire canon. Zowel de troon zelf als de persoon Potamon, die tot dan toe slechts op papier bestond, komen tot wasdom. Een tweede kracht, die het bestaan van de bezienswaardigheid letterlijk voor ogen stelt, is de afbeelding ervan in de reisliteratuur. Wanneer nu verhaal en beeld in de negentiende eeuw samenkomen en gemeengoed worden is de begerenswaardigheid van de Troon op haar hoogtepunt. Biedingen door de grootste negentiende-eeuwse collectioneurs en zeker ook de afwijzingen daarvan stuwen de waarde van de Troon van Potamon naar climactische hoogte, in economisch opzicht en zeker ook symbolisch, als het icoon van de Levant dat prijkt op de titelpagina van *The Dead Sea*. Eeuwen van duisternis waren door Griekse monniken weggegraven, maar diverse Europese media ontstaken vervolgens het grote licht, maakten het object *bigger than life* en hebben er met een veelkleurige belichting voor gezorgd dat Lesbos, het eiland dat lange tijd in de vergetelheid en luwte van Europa lag, dankzij de Troon van Potamon met een heus eigen *beaten track* een niet te missen bestemming werd in de Egeïsche Zee (afb. 11).

Abstract – With the fall of Constantinople and the rise of Ottoman power in the Levant an Iron Curtain was lowered, effectively cutting off European contact with the antiquities in Athens, Greece, and Asia Minor. For a long period of time, representations in word or image were mainly based on sources from Antiquity. However, in the course of the seventeenth century this isolation gradually changed, due to a growing Levant trade. An increasing number of travellers on these tracks, among whom the Dutch regent's son Gerard Hinlopen of Hoorn, started to explore areas hitherto largely unknown. Their new encounters, recorded in descriptions and sketches, were gratefully adopted by both the academic discourse on Antiquity and the commercial industry of travel writing. This article focuses on the European 'rediscovery' of Lesbos. It charts the multi-media renaissance of the island and its archaeological treasure of Potamon's Throne, which, through the agency of bold explorers, ambitious scholars of Antiquity, market-aware printers, and highly competitive collectors, was turned into one of the great icons of the Levant.